

Katarzyna Kwapisz-Osadnik
Instytut Języków Romańskich i Translatoryki
Uniwersytet Śląski w Katowicach

PRZYIMKI JAKO ZNACZNIKI RÓŻNYCH KONCEPTUALIZACJI: ANALIZA ZAGADNIENIA NA PRZYKŁADZIE JĘZYKA WŁOSKIEGO

Key words: Italian preposition, conceptualization, imagery, pre-conceptual schemata

Wprowadzenie

Przyimek jest kategorią gramatyczną uważaną za relacyjną przestrzenną. Istotnie, na poziomie składni zdania wprowadza przede wszystkim relacje lokatywne miejsca lub/i czasu między dwoma składnikami zdania, np. *Dzieci wyszły z domu o 17.00; Nalej wody do dzbanka; W czerwcu mamy sesję; Powiesił obraz na ścianie*. Są też inne – nielokatywne – użycia przyimków, np. *Jest świetny w tej dziedzinie; Jechał w gęstej mgłę; Dzieci są na nartach; Byłem wczoraj na koncercie*. Wiele koncepcji kognitywnych próbuje wyjaśniać metaforyczne użycia przyimków na podstawie schematów przedkonceptualnych, szczególnie w odniesieniu do schematu *pojemnik*. Inaczej mówiąc, konceptualizacja pojęć /dziedzina/, /mgła/, /wyjazd w celu jeżdżenia na nartach/, /uczestniczenie w koncercie/ odbywa się na podstawie nadania tymże pojęciom cech pojemnika, co w konsekwencji pozwala na wprowadzanie relacji *do-z, w, na + pojemnik* w zależności od właściwości konceptualizowanych obiektów (próby kognitywnego opisu wybranych przyimków w języku polskim, które wpisują się w to, co powyżej zostało omówione, podjęła się R. Przybylska 2002). Wśród nielokatywnych użyć wyróżniają się jeszcze takie, w których trudno doszukać się motywacji metaforycznej, np. *Czekałem na ciebie całe życie; Budynek jest wysoki na 10 pięter; Dyskutowali o użyciu przyimków*.

Wprawdzie teorie kognitywne zakładały semantyczny wymiar każdego użycia, bowiem wszystkie kategorie języka są semantycznie pełne, okazało się jednak, że istnieją użycia niemotywowane semantycznie, nawet jeśli sama

kategoria, którą reprezentują, pozostaje semantyczna. Użycia te bazują na preferencyjności [Banyś 2000], tzn. odnoszą się do pewnego konsensusu wypracowanego przez użytkowników danego języka. Z kolei preferencyjność determinuje tzw. frekwencję użycia (cf. gramatyka oparta na uzusie językowym; Langacker 1987, 2003).

W przypadku przyimków często zdarza się, że sami normatywiści nie są zgodni co do pewnych użyć i dlatego w słownikach proponuje się kilka wariantów użycia: *Pan Kowalski wyklada na/w uniwersytecie, andare in/al centro, continuer à/de faire qch*. Czy mamy w tych przypadkach do czynienia z tzw. lukami pasożytniczymi [Kardela 1999]? Odpowiedź będzie pozytywna, jeśli przyjmujemy istnienie użyć w oparciu o preferencyjność. Nie należy jednak utożsamiać luk pasożytniczych z operatorami syntaktycznymi, tj. z kategoriami języka, które są semantycznie puste, a które zostały wyróżnione w teorii gramatyki semantycznej S. Karolaka [1984, 2000]. Luki pasożytnicze nie negują semantycznego wymiaru języka jako systemu, ale stanowią dowód, że pewne użycia kategorii są pozbawione semantycznego motywowania.

W obszarze badań semantycznych, funkcjonalnych i pragmatycznych nad kategorią przyimka można zauważyć następujące tendencje [Cervoni 1991], które bardzo schematycznie przedstawiam poniżej: 1) przyimek jest kategorią akcesoryjną i redundantną, gdyż jego użycie wynika z predykatu, któremu towarzyszy, a jego brak nie wpływa na właściwe zrozumienie wypowiedzi, np. *Warszawa 10 km*; 2) znaczenia przyimków są kontekstowe, tzn. że tylko kontekst nadaje znaczenie użytemu przyimkowi, np. *powiesić coś na ścianie; przysiąc na 9.00; na północ od Moskwy*; 3) przyimki są elementami systemu, są semantycznie puste, np. włoskie przyimki *di, a, da*; 4) przyimek jest kategorią relacyjną, niekoniecznie przestrzenną, np. *grać w karty; zapomnieć o*; 5) użycie przyimków bazuje na wiedzy o świecie oraz na intencjonalności i strategiach dyskursywnych.

Sytuując badania w obszarze gramatyki kognitywnej R. Langackera (relacja trajektor-landmark) oraz odnosząc się do koncepcji schematów przedkonceptualnych, spróbuję zweryfikować następujące hipotezy badawcze: 1) przyimek, jako kategoria relacyjna, odtwarza w zdaniu relację między trajektorem i landmarkiem; 2) za prototypowe uznaje się użycie lokatywne, bazujące na schemacie przedkonceptualnym pojemnik; 3) uporządkowanie trajektora i landmarka niekoniecznie odpowiada kolejności postrzeżonych elementów: element po przyimku może być punktem wyjścia do percepcji sceny; 4) różnice w wyborze przyimków wyrażają różne sposoby konceptualizacji tego samego fragmentu rzeczywistości; 5) istnieją asemantyczne użycia przyimków, na co wskazują preferencje użytkowników języka; 6) każdy przyimek posiada swój inwariant semantyczny. Dwie pierwsze hipotezy nie są oryginalne, nawiązują między innymi do wspomnianej wyżej pracy R. Przybylskiej czy też do prac M. Malinowskiej [2005, 2013, 2014]. Niemniej na nich właśnie opiera się za-

sadność pozostałych hipotez, stąd sensowna wydaje się decyzja o przytoczeniu treści pierwszej i drugiej hipotezy.

W dalszej części tekstu zostanie najpierw omówiona kategoria przymyka w kontekście gramatyki języka włoskiego, następnie nakreślimy metodologiczne zaplecze niniejszych badań, po czym przejdziemy do analizy przypadków użycia różnych przymyków w języku włoskim, co doprowadzi do końcowych obserwacji, rewidujących sformułowane powyżej hipotezy.

Przymyk w języku włoskim

W języku włoskim przymyk odgrywa bardzo ważną rolę składniową, bowiem określa funkcję logiczną składników zdania, którym towarzyszy. Jako całość tworzą dopełnienie przymikowe. Gramatyki włoskie dzielą przymyki na: 1) właściwe, podstawowe (*di, da, a, in, con, su, per, tra/fra*); 2) niewłaściwe, wtórne (*davanti, dietro, prima, lungo, spora, sotto, fuori*) – mogą przynależeć do innych kategorii morfologicznych; 3) złożone – są efektem fuzji przymyka właściwego z rodzajnikiem (*al, alla, ai, alle, etc.*). Na przykład w zdaniu: *È in coma nel reparto di rianimazione dove è giunta dopo l'iniziale ricovero all'ospedale maggiore di Crema* [La Stampa] wyróżnić można aż 6 przymyków, reprezentujących wszystkie klasy wymienione powyżej, co potwierdza istotną funkcję tejże kategorii w konstruowaniu zdania na poziomie składni. Przymyki *di, da, a* są dodatkowo wyodrębnione, jako najbardziej abstrakcyjne, tj. całkowicie pozbawione znaczenia, stąd nazywa się je neutralnymi, zerowymi czy jeszcze odbarwionymi (*preposizioni scolorate*) [Marinucci 1999, Widłak 2004, Serianni 2006, Prandi 2011, Dardano i Trifone 2011].

Jakkolwiek próbuje się skatalogować funkcje poszczególnych przymyków oraz konteksty ich użycia, kwestia wydaje się nie do opanowania, gdyż zawsze natrafia się na kontrprzykłady albo na występowanie różnych przymyków czy też ich pochodnych w tych samych kontekstach użycia, np. *andare in centro* vs. *andare al centro*; *andare con la macchina* vs. *andare in macchina*; *Leonardo da Vinci* vs. *Santa Caterina di Siena*; *davanti la scuola* vs. *davanti alla scuola*; *andare in chiesa* vs. *andare a scuola*; *parlare da padre* vs. *parlare come padre*; *una ragazza dai capelli rossi* vs. *una ragazza con (i) capelli rossi*. Poza tym liczba dopełnień (polskich dopełnień i okoliczników) dla jednego przymyka jest tak duża, że może odstraszyć nawet najbardziej niestrudzonego miłośnika języka włoskiego. Na przykład dla przymyka *da* wyróżnia się aż 13 dopełnień w zdaniu prostym (*complemento d'agente, di luogo, di tempo, complemento predicativo, di origine, di provenienza, di allontanamento, di separazione, di fine, di quantità, di qualità, di modo, di causa, di limitazione*). Przymyk *da* może wprowadzać zdania podrzędne bezokolicznikowe konsekwencji i celu (*dare qualcosa da mangiare, essere stanco da non poter andare avanti*), jest

także częścią wyrażen przysłówkowych (*da una parte... dall'altra, da lontano, da parte*).

Właściwie wszystkie wielkie gramatyki języka włoskiego traktują przyimki w sposób tradycyjny, a wspólnym mianownikiem proponowanych definicji jest zilustrowanie pewnej relacji między składnikami zdania. Przyimkom włoskim w ujęciu kognitywnym poświęcone są liczne prace M. Malinowskiej i do nich będą odnosić się w dalszej części niniejszego artykułu.

Językoznawstwo kognitywne a kategoria przyimka

Jeśli przyjmujemy kognitywną koncepcję języka, wtedy uznajemy, że każde wydarzenie mowne jest efektem przetworzenia danych na poziomie poznawczym, konceptualnym i wyrażania. Poznawczo odwołujemy się do schematów przedkonceptualnych i w odniesieniu do nich dokonuje się obrazowanie, czyli konstruowanie sceny na poziomie konceptualnym, przy czym poziom konceptualny rozumiany jest zarówno pojęciowo, jak i relacyjnie. Na poziomie wyrażania następuje leksykalno-gramatyczna interpretacja sceny w określonym języku naturalnym.

W przypadku relacyjnego przyimka podczas obrazowania mielibyśmy do czynienia przede wszystkim z relacją trajektor-landmark, która organizuje elementy sceny na podstawie następujących schematów przedkonceptualnych: schemat pojemnika dla obiektów, a dla relacji – schematy ścieżki z punktem wyjścia, celu oraz trasy, linearności, centrum-peryferia, góra-dół, przed-za, nad-pod [Johnson 1987, Lakoff 1987, Malinowska 1999, Lakoff i Johnson 2000, Przybylska 2002].

Jak każda kategoria konceptualna i w konsekwencji językowa, tak i kategoria przyimka podlega hierarchicznej organizacji na podstawie frekwencji użycia. Przyjmujemy, że dla przyimków użycia prototypowe, czyli te o najwyższej frekwencji użycia, związane są z wyrażaniem relacji lokalistycznych przestrzenno-czasowych. Obok użyc prototypowych każda kategoria charakteryzuje się inwariantem semantycznym, czyli taką mniej lub bardziej abstrakcyjną formułą, która jest kompatybilna ze wszystkimi wartościami i użyciami danej kategorii [Desclés, Banyś 1997]. Inwariant semantyczny pozwala przede wszystkim dookreślić różnice znaczeniowe na poziomie informacyjnym między różnymi przedstawicielami danej kategorii, których można użyć w tych samych kontekstach zdaniowych, np. *parlare da padre* vs. *parlare come padre*. Ponadto, jeśli uważa się, że przyimki same w sobie, tj. bez kontekstu użycia, nie mogą być nośnikami informacji o typie relacji [Talmy 2000] – przede wszystkim mamy na myśli te przyimki, których forma nie jest nośnikiem żadnej treści (np. przyimek *przed* informuje o relacji, natomiast trudno jest przypisać treść przyimkowi *o*) – to analiza inwariantów semantycznych umożliwi wychwycenie,

czasami bardzo subtelne, różnic w sposobie konceptualizowania rzeczywistości, np. *ci sono molte persone in gelateria* (jest wiele osób w lodziarni) vs. *Franco è corso in gelateria* (Franco pobiegł do lodziarni), ale: *ci sono molte persone dal parucchiere* (jest wiele osób u fryzjera) vs. *ci sono molte persone a scuola* (jest wiele osób w szkole); *Franco è corso in gelateria* (Franco pobiegł do lodziarni) vs. *Franco è corso a scuola* (Franco pobiegł do szkoły) vs. *Franco è corso dal medico* (Franco pobiegł do lekarza).

Część analityczna

1. *E' una ragazza dai capelli rossi* vs. *E' una ragazza con (i) capelli rossi* (To jest dziewczyna o rudych włosach vs. To jest dziewczyna z rudymi włosami) [Kwapisz-Osadnik 2000]

W gramatykach włoskich zarówno przyimek *da*, jak i przyimek *con* w takim kontekście wprowadzają dopełnienie jakości (*complemento di qualità*), co w konsekwencji prowadzi do pytania o celowość wyrażania tych samych treści na różne morfologiczne i składniowe sposoby. W ujęciu kognitywnym powiedzielibyśmy, że mamy dwa różne obrazowania tej samej rzeczywistości, wyrażone na powierzchni właśnie za pomocą dwóch różnych przyimków. Jeśli przyjmiemy, że inwariant semantyczny dla przyimka *da* zawiera się w formule «punkt wyjścia dla ścieżki fizycznej lub mentalnej» [Kwapisz-Osadnik, 2016], to interpretacja użycia byłaby następująca: punktem wyjścia dla konceptualizacji obiektu są rude włosy, są one zatem trajektorem, który prowadzi do landmarka, tj. do całej postaci dziewczyny, mimo że stoi na drugim miejscu. W przypadku przyimka *con* konceptualizacja rozpoczyna się od postaci dziewczyny i prowadzi do jej rudych włosów jako obiektu, który dziewczyna posiada. Zatem dziewczyna jest trajektorem, a rude włosy – landmarkiem. Pominięcie rodzajnika nadaje konceptualizowanej scenie jeszcze inny charakter: rude włosy bez rodzajnika oznaczałyby, że obrazowanie nie odbyło się na podstawie schematu przedkonceptualnego przedmiotu, ponieważ rude włosy zostały skonceptualizowane jako nieodłączna część dziewczyny (rudowłosa dziewczyna vs. dziewczyna z rudymi włosami / o rudych włosach).

2. *Parlare da padre* vs. *parlare come padre* (Mówić jako ojciec vs. Mówić jak ojciec)

Jak zauważyliśmy wyżej, w przypadku przyimka *da*, obiekt, któremu towarzyszy, jest punktem wyjścia dla obrazowania całej sceny. A zatem w tym przypadku konceptualizacja odbywa się na podstawie wiedzy o świecie, dotyczącej roli ojca, który ma autorytet upoważniający do pewnych sądów i postaw wobec tych, o których się troszczy (mówić jako ojciec / w roli ojca); ta wiedza staje się więc trajektorem. W drugiej wersji trajektorem jest osoba w pozycji podmiotu, której sposób mówienia jest porównywalny do sposobu

mówienia pewnego ojca (mówić jak ojciec). Zatem kiedy Włoch mówi: *Io ti parlo da padre*, odnosi się do doświadczenia i mądrości ojca, który wyraża troskę o swojego rozmówcę. Wypowiedź ta najczęściej używana jest w kontekście duchowym czy religijnym: *Bóg mówi do nas jako Ojciec*. Natomiast zdanie: *Piero parla come padre*, odnosi się do Piera i jego autorytatywnego sposobu mówienia, który przypisuje się ojcom.

W języku włoskim istnieje wiele wyrażen tego typu, jak na przykład *vivere da eremita*, *servire da guida*, *avere una vita da cani*, *da giovane*.

3. *Leonardo da Vinci* vs. *Santa Caterina di Siena* (Leonardo z Vinci vs. Katarzyna Sieneńska)

W obu przypadkach mamy do czynienia z lokatywnym pochodzeniem osób, jednak przyimki informują nas o różnych relacjach między trajektorem i landmarkiem. Jeśli, tak jak przyjęliśmy wcześniej, przyimek *da* wprowadza punkt wyjścia dla konceptualizacji sceny, wobec tego miasteczko Vinci pełni funkcję trajektora, zaś Leonardo staje się landmarkiem, co można by sparafrazować w następujący sposób: [istnieje miasteczko Vinci; z Vinci pochodzi Leonardo]. Kiedy jednak Włoch mówi, że ktoś jest z jakiegoś miasta używa przyimka *di*: *sono di Olsztyn*, *Piero è di Roma*. W tej sytuacji podczas konceptualizacji na pierwszy plan wychodzi osoba, która jest trajektorem, a miejsce staje się landmarkiem. A zatem w *Santa Caterina di Siena* osoba mówiąca skonstruowała scenę, skupiając się na osobie, która posiada pewną cechę, a mianowicie pochodzi ze Sieny. Zatem miejsce pochodzenia stało się informacją akcesoryjną: święta Katarzyna (jest/pochodzi) ze Sieny/Sieneńska. Zauważmy na koniec, że aktualnie częściej spotykana jest forma: *Santa Caterina da Siena*.

4. *Andare in macchina* vs *andare con la macchina* (Jechać samochodem)

Według R. Langackera, «*in tells us that the trajector is somewhere within the landmark's interior*» [1991, 403]. Istotnie, przyimek *in* (w) funkcjonuje na podstawie schematu przedkonceptualnego *w/poza*: obiekt 1 znajduje się wewnątrz obiektu 2. W języku włoskim wiele użycie przyimka *in* potwierdza tę schematyczność, np. *Ho messo la mano in tasca* (włożyłem rękę do kieszeni); *Ti aspettiamo in gelateria* (czekamy na ciebie w lodziarni); *Stiamo in via Garibaldi* (jesteśmy na ulicy Garibaldi); *Anna è entrata nella pozza d'acqua* (Anna weszła do kałuży); *Vado in macchina* (jadę samochodem). Jednak włoski przyimek *in* występuje także w kontekstach dynamicznych, np. *Andiamo nella pizzeria di mio zio* (idziemy do pizzerii mojego wujka); *I bambini sono andati nel bosco* (dzieci poszły/pojechały do lasu); *Andiamo in via Garibaldi* (jedziemy/idziemy na ulicę Garibaldi).

M. Malinowska [2013] wykazała, że polskimi odpowiednikami dla włoskiego przyimka *in* są następujące konstrukcje: (w+loc), (w+acc), (na+loc), (na+acc), (do+gen) i że raz konceptualizacja w języku polskim bazuje na schemacie pojemnika, co możemy uznać za prototypowe, innym razem – na schemacie

ścieżki, a jeszcze innym – na schemacie styczności, tymczasem w języku włoskim konceptualizacja miejsca odbywa się zawsze na podstawie schematu pojemnika, a charakter sytuacji wyrażony jest za pomocą predykatu. Wydaje się zatem uzasadniona teza, że wybór przymyka zależy nie tyle od typu sytuacji (czy jest stanem, procesem czy też zdarzeniem), ile od kategorii lokatywu i sposobu jego konceptualizowania, które są różne w obu językach. Na przykład w języku polskim *coś się mieści na ulicy Garibaldi* lub *idzie się na ulicę Garibaldi*, a w języku włoskim *mieszka się, przebywa się* lub *przemieszcza się w ulicy Garibaldi*. Wynika z powyższego, że predykat /ulica/ ma charakter powierzchni, na której coś się obywa, natomiast predykat /via/ jest pojemnikiem, wewnątrz którego mają miejsce różne sytuacje. W tym kontekście interesująca wydaje się etymologia polskiego wyrazu *ulica*, wywodząca się ze znaczenia prasłowiańskiego wyrazu *ul*, który kiedyś był szczeliną w pniu drzewa («podłużne, wewnątrz puste wydrążenie»). Mimo wielu wątpliwości, czy mieszka się *na ulicy* czy *przy ulicy*, wyrażenie *w ulicy* ma dziś zakres użycia ograniczony do sektora robót drogowych, np. *Zakończono prace remontowe w ulicy Partyzantów; Serdecznie zapraszamy do zapoznania się z koncepcją budowy dróg rowerowych w ulicy Grunwaldzkiej; Budowa wiaduktu w ulicy Młodzianowskiej; Wykonanie dokumentacji technicznej p.n. Budowa drogi w ulicy Sochaczewskiej* [źródło: Internet].

Wracając do przykładu wyjściowego *Andare in macchina* (jechać w samochodzie), wyrażenie *in macchina* byłoby wynikiem obrazowania dosłownego, tj. wyobrażenia sobie osoby w samochodzie, który się przemieszcza. Samochód byłby zatem konceptualizowany w odniesieniu do schematu przedkonceptualnego *pojemnik*, w którym coś się znajduje, co razem odpowiada pewnemu stanowi, procesowi lub wydarzeniu, ale te informacje, jak powiedzieliśmy wyżej, są zawarte w predykanie i jego formie. Natomiast w *Andare con la macchina*, samochód staje się landmarkiem-narzędziem, za pomocą którego trajektor-osoba się przemieszcza. Konceptualizacja odbywa się więc na podstawie schematu przedkonceptualnego *przedmiot*: mamy dwa przedmioty, jeden ożywiony, ludzki i jeden nieożywiony, ale rozpoznawalny poprzez cechy kategorii pojęciowej /samochód/.

5. *In gelateria* vs. *A scuola* vs. *Dal parrucchiere* (w/do lodziarni vs. w szkole /do szkoły vs. u/do fryzjera)

W języku włoskim istnieje wiele kombinacji przymikowych dla wyrażenia przebywania w jakimś miejscu lub przemieszczania się w jego kierunku. Możemy być *w lodziarni*, *w szkole*, *u fryzjera* albo *jechać do lodziarni*, *do szkoły* i *do fryzjera* i z konkretnym miejscem użyty będzie odpowiedni przymek. Każdy przymek ukazuje na poziomie wypowiedzenia różne sposoby konceptualizacji poszczególnych miejsc: *in* jest inkluzywne (trajektor w landmarku, bo jeśli nie znajdziemy się w pomieszczeniu, nie zjemy lodów), przymek *da* wyraża konceptualizację od trajektora, który jest na drugim miejscu, czyli konceptu-

alizator najpierw «widzi» miejsce lub osobę, a następnie siebie. W zdaniach typu: *Andare da Milano (a Firenze)*, *Venire da Paolo/da Londra* punkt wyjścia wydaje się oczywisty (jechać z Mediolanu, wracać od Paolo, z Londynu), mniej oczywista wydaje się dla użytkownika języka polskiego konceptualizacja *stare da qualcuno, da Marco* (być u kogoś, U Marka w nazwie włoskiej restauracji), choć można sobie wyobrazić, że trajektorem jest lokatyw. Najbardziej wątpliwe jest użycie przyimka *da* w konstrukcjach *Andare dal parrucchiere, dal medico, da Marco*, w których kierunek jest *do*, a nie *od*, jak to miało miejsce wyżej i było prototypowe dla przyimka *da*. A zatem *iść/jechać do fryzjera, do lekarza, do Marka*, czyli z lokatywem osobowym, byłoby efektem konceptualizacji, w której trajektorem nie jest osoba w pozycji podmiotu, a właśnie ten osobowy lokatyw. Z kolei przyimek *a* ukazuje punkt-landmark, do którego zmierza obiekt-trajektor, jednak w sensie wskazania miejsca, a nie osiągnięcia go. W *andare a scuola* mamy więc lokatyw, w kierunku którego się przemieszczamy lub w *stare/essere a scuola* mamy granice, w obrębie których się znajdujemy. Często sami użytkownicy języka włoskiego mają problem z wyborem przyimka, np. *essere/stare in casa* vs. *essere/stare a casa*. Nie można w tym przypadku mówić o błędzie, ponieważ obie sytuacje odnoszą się do naturalnych możliwych relacji, ale wybór przyimka ukazuje różne sposoby obrazowania: albo jestem wewnątrz domu-budynku, albo jestem w granicach miejsca, które nazywam domem.

Powiedzielibyśmy, że to charakter miejsca, choć nie tylko, determinuje wybór przyimka w języku włoskim: przyimek *in* towarzyszy miejscom-pojemnikom o jednorodnym charakterze, w które trzeba się niejako zapuścić, wgłębić, wejść, np. *andare/stare in pizzeria* (iść do/być w pizzerii), *in chiesa* (do kościoła/w kościele), *in ufficio* (do biura/w biurze), *in banca* (do banku /w banku), *in città* (do miasta/w mieście), *in montagna* (w góry/w górach), *in centro* (do/w centrum), *in via* (na ulicę/na ulicy), *in piazza* (do/na placu), *in Francia* (do/we Francji), *nel Portogallo* (do/w Portugalii), *in treno* (do/w pociągu), *in macchina* (samochodem/w samochodzie) itd. Przyimek *a* wprowadza lokatywny cel przemierzania ścieżki lub granice, w obrębie których się znajdujemy; np. *stare/andare a casa* (być w/iść do domu), *a scuola* (do szkoły/w szkole), *a Milano* (do Mediolanu/w Mediolanie), *a letto* (do łóżka /w łóżku), *al centro* (w/do centrum), *al bar* (w barze/do baru).

Obserwacje poczynione powyżej, nawet jeśli nieco odsłaniają poznawczy wymiar funkcjonowania wybranych włoskich przyimków i tym samym przyczyniają się do lepszego zrozumienia ich relacyjnej roli na poziomie języka, są jednocześnie przyczyną kolejnych pytań, między innymi o ich formę prostą lub ściągniętą (np. dlaczego mamy *andare a scuola* i *andare al bar*? *andare in Francia* i *andare nel Portogallo*?), o różne przyimki dla wydawałoby się podobnych miejsc geograficznych (np. dlaczego kraje traktowane są jako pojemniki: *andare in Francia*, a miasta jako pewien powierzchniowy obszar: *andare a Roma*?) i na końcu o sam wybór przyimka dla konkretnych

typów miejsc (np. dlaczego zachował się przyimek *da* dla miejsc osobowych we wszystkich możliwych sytuacjach przestrzennych: *stare* vs. *andare* vs. *venire da Marco*?). Niniejsze rozważania należy więc potraktować jako zarys problematyki funkcjonowania przyimków w języku włoskim, która wpisuje się w kognitywne badania nad zjawiskiem.

Wnioski

Wydaje się, że dotychczasowe badania nad kategorią przyimka, także te kognitywne, skupiały się na próbie opisu funkcjonalnego znaczenia przyimka na podstawie analizy kontekstów użycia. I oczywiście inaczej nie można sobie wyobrazić procedury naukowej! Podobnie badane są np. czasowniki ruchu i ich składniowe właściwości. Tymczasem może warto by przyglądać się bardziej otoczeniu badanych jednostek i ich roli w nadawaniu znaczeń innym kategoriom. Tak więc analiza przyimków opierałaby się bardziej na cechach lokatywów, które niejako narzucają wybór przyimka, a nie na typie predykatu, bo w języku włoskim predykat może być statyczny, procesualny lub zdarzeniowy, a przyimek pozostanie taki sam. W przypadku czasowników ruchu, refleksja dotyczyłaby całego konstruktów, tzn. czasownika wraz z przyimkiem i/lub przypadkiem. Z punktu widzenia badań kognitywnych, czyli między innymi w odniesieniu do langackerowskiej gramatyki opartej na uzusie, należy wziąć pod uwagę fakt, że nie wszystkie użycia mają semantyczne wyjaśnienie, a są efektem preferencyjności i frekwencji użycia, te z kolei często mają diachroniczną motywację. W całościowym opisie kategorii przyimka i poszczególnych jego reprezentantów trzeba by także wziąć pod uwagę konstrukcje złożone, zdolność przyjęcia funkcji przysłówka czy jeszcze funkcję wprowadzania zdań złożonych. Tak czy inaczej, przyjęcie, że funkcjonowanie przyimków odbywa się na podstawie schematów przedkonceptualnych pojemnika (w/poza, na/pod, przed/za, na styku itd.), obiektu, ścieżki (z punktem wyjścia, trasą i punktem dojścia), które regulują relacje trajektor-landmark podczas obrazowania, ma niezaprzeczone znaczenie nie tylko w badaniach językoznawczych (odwołanie się do procesów przetwarzania danych z poziomu archetypów poznawczych i z poziomu logicznych teorii rozumowania uzupełnia dotychczasową wiedzę na temat języka), lecz także w glottodydaktyce (np. pojęcie inwariantu semantycznego pozwala na szybsze wychwycenie różnic w użyciu poszczególnych kategorii danego języka) i w szeroko pojętych badaniach kulturowych (ujawniają się różne wizje świata).

Bibliografia

- Cervoni Jean. 1991. *La préposition: étude sémantique et pragmatique*. Paris-Louvain-la-Neuve: Duculot.
- Dardano Maurizio, Trifone Pietro. 2011. *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli.
- Desclés Jean-Pierre. 1990. *Langages applicatifs, langages naturels et cognition*. Paris: Hermès.
- Desclés Jean-Pierre, Banyś Wiesław. 1997. *Dialogue à propos des invariants du langage*. „Etudes Cognitives“ nr 2: 11-36.
- Desclés Jean-Pierre. 2005. *Représentations cognitives opérées par les langues*. „Neophilologica“ nr 17: 17-42.
- Johnson Mark. 1987. *The Body in the Mind*. Chicago: Chicago University Press.
- Karolak Stanisław. 2007. *Składnia francuska o podstawach semantycznych*. Kraków: Collegium Columbinum.
- Lakoff George, Johnson Mark. 1998. *Elementi di linguistica cognitiva*. Urbino: QuattroVenti.
- Langacker Ronald. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker Ronald. 2003. *Model dynamiczny oparty na uzusie*. W: *Akwizycja języka w świetle językoznawstwa kognitywnego*. Red. Dąbrowska E., Kubiński W. Kraków: Universitas: 30-114.
- Langacker Ronald. 2009. *Gramatyka kognitywna*. Kraków: Universitas.
- Kwapisz-Osadnik Katarzyna. 2013. *Tra percezione e lingua: alcune osservazioni sul funzionamento dei complementi che fanno riferimento alle proprietà fisiche degli esseri umani*. „Studia Romanica Posnaniensa” nr 40: 32-41.
- Malinowska Maria. 2005. *Il ruolo degli schemi iconici (parte-tutto, percorso, punto iniziale, contenitore, supporto e contiguità) nella semantica preposizionale in italiano*. Kraków: Wyd. UJ.
- Malinowska Maria. 2013. *La preposizione In e i suoi corrispondenti polacchi-uno studio cognitivo*. „Romanica Cracoviensa” nr 13: 61-70.
- Malinowska Maria. 2014. *Insegnamento delle preposizioni IN, SU, A a discenti di madrelingua polacca (livelli C1 e C2) – uno studio cognitivo*. „Romanica Cracoviensa” nr 14: 125-137.
- Marinucci Marcello. 1999. *La lingua italiana*. Torino: Bruno Mondatori.
- Moretti Giovanni Battista, Grego Bolli Giuliana, Cerneti Paoloni Antonella. 1997. *L'Italiano come seconda lingua*. Perugia: Guerra Edizioni.
- Prandi Michele. 2011. *Grammatica della lingua italiana*. Torino: Petrini Editore.
- Przybylska Renata. 2002. *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*. Kraków: Universitas.
- Serianni Luca. 2006. *Grammatica italiana*. Torino: Utet Università.
- Widłak Stanisław. 2004. *Gramatyka języka włoskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Summary

PREPOSITIONS AS MARKERS OF DIFFERENT CONCEPTUALIZATIONS: THE ANALYSIS BASED ON THE ITALIAN LANGUAGE

This article is devoted to the uses of different Italian prepositions in expressions describing the same fragment of reality, as exemplified by: *una ragazza dai capelli rossi* and *con una ragazza (i) capelli rossi*, both referring to a red-haired girl. Situating the research in the field of Cognitive Grammar by R. Langacker (the relation between a trajector and a landmark) and based on the conception of pre-cognitive schema, the following hypotheses were verified: 1. preposition, as a relational category, reconstructs in a sentence the relation between the trajector and the landmark; 2. preposition, as a localistic category, illustrates the spatial and/or temporal mutual distribution of the trajector and the landmark; 3. the ordering of the trajector and the landmark does not necessarily reflect the order of perceived elements: the element expressed after a preposition can be a starting point to the perception of a scene; 4. differences in the choice of prepositions express different ways to conceptualize the same fragment of reality; 5. prototypical uses of prepositions refer to relational schemas and localistic pre-conceptual schema; 6. there exist asemantic uses of prepositions, as indicated by language users' preferences; 7. each preposition has its own semantic invariant.

Kontakt z Autorką:
kkwapisz@icloud.com